

РЕФЛЕКСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ
У ВИЗНАЧЕННІ ЕТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Сучасний стан суспільства характеризується кардинальним зміщенням акцентів, можна навіть сказати - зламом, в нашому ціннісному просторі. Не можна легко подолати те, що формувалось протягом життя трьох поколінь, але світ, в якому ми живемо, швидко змінюється.

Важко, не миттєво приходило раніш до людини розуміння, що існує двоїста система моралі, притаманна тоталітарній соціалістичній системі: декларована рівність усіх і мораль верхівки, яка могла користуватись недоступними більшості благами (але не могла про це відкрито говорити). Лише в дорослому віці, стикаючись з протиріччями, рефлектуючи свій досвід, отримувала людина дійсне розуміння, вчилася жити в двоїстості буття.

Педагоги завжди були тим ідеологічним важелем, який формував етичне підґрунтя всієї системи - виховували у дітей прекрасні ідеали соціальної справедливості, гордості за країну, що іде до комунізму, віру в мудрість керівників партії і т.п. Етична позиція вчителя була однозначно розтлумачена ідеологами і потребувала лише якісної трансляції до молодого покоління. Батьки, які вже сформували своє ставлення до "справедливої системи" і жили за її неписаними законами (типу "ініціатива наказується виконанням", "не підмажеш - не поїдеш", "треба знати де лизнути, де гавкнути", "зłodій не той, хто вкрав, а кого спіймали" і т.п.) не протистояли відкрито, бо хто ж ворог своїй дитині і собі. Не стверджую, що життя було легке (моральний конфлікт етичної позиції педагога - між ідеологією і реаліями життя - відбувався у внутрішньоособистісній, екзистенціальній формі), але формувати своє відповідальне ставлення, свою позицію, яку треба відкрито відстоювати, аргументувати перед опозиційною системою поглядів не доводилось.

Сьогодні ситуація інша: монолог в ціннісному просторі етичної позиції педагога змінено на полілог, авторитаризм - на толерантність. Зміни в суспільстві переносять етичні проблеми, які раніше вирішувалась соціальними та ідеологічними інституціями, в свідомість окремої людини і загострюють їх через конфронтацію позицій, що персоналізовані в пересічних ситуаціях міжособистісного спілкування. Але навіть, якщо педагог тікає від проблем, вирішуючи їх ситуаційно, на побутовому рівні, він все одно виховує дитину, тобто виступає суспільним фактором, представником інституції, що

впливає на формування ціннісних орієнтацій і етичної позиції молоді. Це є один із центральних аспектів професійної відповідальності педагога, який потребує його напруженого переосмислення своїх цінностей, самовизначеності позиції, тобто цілісної рефлексії своєї діяльності, рефлексії себе як особистості, міжперсональної рефлексії.

Не зупиняючись на багатозначності поняття рефлексія і широті використання терміну, треба відзначити, що поняття рефлексії пов'язане не тільки з феноменами самосвідомості (мислення про самого себе), не тільки сприйняття іншого (як я думаю про те, що думає про мене інша людина), але у зв'язку з проблемою пошуків істинності знання (Д.Локк), оцінювання місця, належного кожному поняттю відносно нашої здатності пізнання (І.Кант). В широкому використанні рефлексії в програмах підготовки педагогів в Австралії, наприклад, виділяються (Н.Халтон та Д.Смітом, 1995) декілька її рівнів: (1) технічна раціональна - екзаменування, контроль окремих вмінь або загальної компетенції; (2) рефлексія дії, а саме *описова* (аналіз одного виконання дії в професійній ролі, розуміння обґрунтування дії), *діалогічна* (пошук альтернатив рішення проблеми в професійній ситуації) та *критична* (мислення про ефект, отриманий іншими за таких дій, визначення соціальних, політичних і культурних наслідків і зусиль); (3) рефлексія в дії як контекстуалізація множини точок зору, коли мислення відносно проблеми актуально проводиться як таке, що може бути зафіксоване, пізніше відновлене і вирішене з колегами.

Відображення ступеню готовності до морального вибору, переосмислення (створення нового смислу) своєї діяльності, самовизначення і осмислення відповідальності, розпізнання істинного інтересу, відрізнення фактичної цінності від ілюзорної, розпізнання і розуміння ціннісної сутності різних угруповань, асоціацій, інституцій та груп взагалі - потребує рефлексивної спрямованості суб'єкта на самого себе (індивідуального, колективного суб'єкта чи суб'єктів). Рефлексивна спрямованість, необхідна при вирішенні широкого кола творчих проблем, має за об'єкт не тільки власну діяльність суб'єкта, власну свідомість суб'єкта, але і партнерів спільної діяльності як суб'єктів, колективну діяльність і "свідомість колективного суб'єкту".

Педагог не залишається наодинці із проблемами необхідності здійснювати рефлексію та формувати етичну позицію, він може бути розглянутий як член професійної педагогічної спільноти (мережі професіоналів). Потенціал професійної спільноти - додатковий ресурс, який може бути використано для вирішення конкретного випадку окремого педагога, в якому проявлені протиріччя етичної позиції (наприклад, за типом "професій-

ної сесії"). Саме такий механізм професійної підтримки склався і функціонує, але не як цільова діяльність, а як відхилення від основної цілі педради, в рамках неформального спілкування. Недостатність стихійних форм потребує осмислення задачі забезпечення індивідуального професіонала - педагога - засобами і ресурсами для формування його особистісної етичної позиції.

Адже еволюцію будь якої професії можна характеризувати через зусилля, які спрямовані на зростання впливовості етики у професійному житті членів даної професійної спільноти. Етика розуміється не лише як мораль, що регулює норми поведінки і задає позицію вчинків, але і як процес пошуків - "пошуки для поліпшення життя" (В. Геллерман, М. Франкел, Р. Ладенсон, 1990).

Концепція рефлексивного потенціалу професійної спільноти, яка подається у статті, спрямована на те, щоб розкрити взаємозв'язок індивідуального механізму рефлексії, внеску індивіда в спільний простір професійної спільноти і вплив загальноствореного ціннісного контексту на окремого індивіда.

Термін "спільнота" (community) в широкому сенсі може бути використано як синонім терміну "група", угруповання, але цей термін має і специфічне значення, пов'язане з тенденцією підкреслення цілісності. На відміну від відомого "спільність" як ознаки якості, яка об'єднує декількох її носіїв, термін "спільнота" позначає носія, суб'єкта, що створює цю спільну якість, і передбачає наявність обмеженого спільною якістю внутрішнього соціального середовища. Спільнота - це цілісність, яка може бути представлена у вигляді багатомірної мережі взаємопов'язаних суб'єктів (в тому числі ієрархії формальних груп - організацій, трудових колективів; мережі неформальних особистих стосунків індивідуальних суб'єктів, згуртованих в реальні малі групи, міжгрупові і метагрупові відносини). Використання терміну "професійна спільнота" для позначення масштабу реальної великої групи представників окремої професії відмінне від терміну "трудовий колектив" або "колектив". Професійна спільнота - це цілісна відкрита самовідтворювана система, стрижнем якої є спільна чи тільки загальна для суб'єктів конкретна професійна діяльність, як модель трудової загальнолюдської діяльності. Саме професійні спільноти змістовно задають соціальний контекст і ціннісний простір окремій людині - професіоналу.

Конкретні соціальні норми, цінності, потреби, настанови та інші елементи громадської психології виникають на основі історичного досвіду великих груп, досвіду, узагальненого знаковими культурними та ідеологічними системами. Суб'єктом громадської пси-

хології (такого її елементу, як ціннісні орієнтації) виступає та соціальна група чи спільнота, яка продукує суспільно-психологічне явище певної якості, використовує його як фактор самоствердження, внутрішнього згуртування та самовизначення, соціальної активності взагалі. Суб'єкт завжди є і носієм певних ціннісних орієнтацій, але носій стає суб'єктом за умови, що від простого засвоєння він піднімається до рівня активного і усвідомлюваного вираження, просування і переосмислення (О.К.Уледов, 1988). Так як і група - це дещо більше ніж сума індивідів, з яких вона складається, так і спільнота (як частина цілого суспільства) - це дещо більше, ніж складові групи. Відомий принцип "подвоєння середовища" (А.Валона) відповідно спільноти формулюється так: стосовно кожної окремої "свідомості малої групи" ціннісна визначеність спільноти виступає як деяка соціальна реальність, що виходить за межі окремої групи і діє на неї разом з іншими об'єктивними умовами життя. В рамках спільноти існують особистісні соціальні відносини, що визначаються внутрішнім середовищем, як це характерно для неформальних або стихійних груп. Стихійні групи, що займаються схожою діяльністю, мають тенденцію до створення формальної організації: так, в середині минулого сторіччя малі групи соціальної дії, усвідомивши свою силу і гуманітарні проблеми того часу, створили профспілкові організації (в яких зараз знову стихійно виникають малі групи (М.-А.Робер, Ф.Тільман, 1988)). Професійна спільнота є суб'єктом професійних цінностей, засвоєння яких є чи не найважливішим компонентом професіоналізації, особливо у професіях, діяльність у яких пов'язана з психологічним чи педагогічним впливом на людину.

Рефлексивний потенціал спільноти складається з індивідуальних рефлексивних внесків індивідуальних суб'єктів цієї спільноти, але не дорівнює, не тотожний їм, оскільки реальність взаємодії повернена свідомості кожного суб'єкта як дещо існуюче поза одиничною тільки його свідомістю. Ця реальність є розширенням можливостей індивідуального суб'єкта рефлексії.

Рефлексивний внесок педагогів в розвиток етичного простору своєї професійної спільноти - шлях гідного професійного захисту: прогресивного, відкритого змінам суспільства, здатного прийняти різні погляди, зрозуміти глибинні причини як стереотипу приховування досягнень і достатку, характерного для двоїстої етичної системи минулого, так і стереотип демонстративного підкреслення і абсолютизації матеріальних благ, що має те ж коріння. Рефлексивний потенціал професійної спільноти - ресурс, створений педагогами на засадах гордості за свою професійну місію і механізм підтримки етичної позиції як цінності унікального і гідного шляху самореалізації особистості.